

NAXÇIVAN

Maarifin inkişafında gənclərin rolu

Naxçıvan MSSR-də mədəni quruculuğun ən vacib məsələlərindən biri savadsızlığı ləğv etməkdən ibarət idi.

1930-cu ildə başlanan mədəni yürüşdə Naxçıvan gəncləri yaxından iştirak etdilər. Yerlərdə "savad uğrunda hücum" şüarı ilə gənclərin mitinq və yığıncaqları keçirilir, çoxlu sayda savad kursları açılırdı. Kənd yerlərində məktəb binalarının inşası, savadsızların siyahısını yaymaq üçün "yüngül süvari dəstələri", "təşəbbüs qrupları" təşkil edilirdi. Bir çox gənc müəllimlər əhəlinin savadsızlığını ləğv etmək üçün öhdəliklər götürürdülər. (Naxçıvan MRDA, f.12, s.1, i.80, v.1-10). Savad kurslarında dərs demək üçün Naxçıvanda 300 nəfər komsomolçu müəllim ayrılımışdı. 1930-31-ci tədris ilində 13.746 nəfər savadsızlığa və azsavadlıya savad öyrədilmişdi. (Yenə orada, f.1,s.1, i.9, v.18-20). 1931-1932-ci illərdə 40 min nəfəri savad kursuna cəlb etmək mümkün olmuşdu. (Yenə orada, i.17, v.12). Lakin kurslarda müəllim kadrlara ehtiyac çox böyük idi. Ona görə də Maarif Komissarlığının xətti ilə yüzlərlə naxçıvanlı gənc Naxçıvanda və Azərbaycanın digər şəhərlərində xüsusi pedaqoji kurslara göndərilmişdi.

1932-ci ilin oktyabrında I Naxçıvan hamilik konfransı keçirildi. Konfransda MR əhalisinin savadsızlığının ləğv etmək üçün bütün imkanların səfərbər edilməsi, savadsızlığı ləğv etmə məntəqələrində işləmək üçün gənclərin kəndlərə göndərilməsi tələb edil-

di. Gənclərin mədəni quruculuğuna, əhali arasında savadsızlığı ləğv etmək üçün səfərbərliyə alınmasında ALKGİ X qurultayının müvafiq qərarlarının böyük tə-

Bütün Azərbaycanda olduğu kimi Naxçıvanda da 30-cu illərin əvvəllərində mədəni quruculuqda müəyyən uğurlar qazanıldı. Gənclər MR-də bir çox mədəni tədbirlərin təşəbbüsçüsü kimi çıxış edirdilər.

siri oldu. 1933-cü ildə Naxçıvanda başlanan mədəni yürüşün əsas iştirakçıları gənclər oldular. Həmin ildə gənclərin köməyi ilə MR-də savadsızların qəti uçotunu aparmaq üçün komsomolçulardan ibarət xüsusi qruplar fəaliyyət göstərirdi.

1934-cü ildə Naxçıvan MSSR-in kəndlərində 185 savadsızlığı ləğv etmək üzrə qruplar yaradılmışdı. 1933-1934-cü illərdə MR-də 21.016 nəfər (onlardan 8500 nəfəri qadın) savad kursları və məktəblərini bitirmişdi. 1935-ci ildə savadsızlığı ləğv etmək sahəsində böyük işlər görüldü. Partiya və hökumətin qərarlarına uyğun olaraq qısa müddətdə 50 yaşınadək bütün əhəlinin savadsızlığını ləğv etmək vəzifəsi qoyulmuşdu. 1935/36-cı tədris ilində 600-dən çox savad kursunda 15.017 nəfər savad almışdı. MR əhalisi arasında savadlılar artıq 70% təşkil edirdi. ("Şərq qapısı", 1936, 9 fevral).

1936-cı ilin mayında ALKGİ Naxçıvan VKK-nin bürosunda "Naxçıvan MSSR-də savadsızlığın ləğvi haqqında" məsələ müzakirə edildi. İclasda rayon komsomol komitələrinin ilk özaklərinin

fəaliyyəti geniş təhlil olundu. Qeyd edildi ki, MR-in bütün rayonlarında komsomol təşkilatlarının iştirakı ilə kurslar təşkil edilmiş və oraya savadsız əhali cəlb edilmişdi. Məsələn, Naxçıvan rayonunda 32 kursda 1000 nəfər, Nəraşen rayonunda 36 kursda 3188 nəfər, Şahbuz rayonunda 81 kursda 2282 nəfər, Culfa rayonunda 37 kursda 768 nəfər savad alırdı.

(Yenə orada, 12 may). Bununla belə bir çox kənd yerlərində gənclərin hələ də savadsız olduğunu nəzərə alaraq, onlarla daha geniş izahat işi aparmaq və savad kurslarına cəlb etmək tələb olunmuşdu. 1936-cı ildə MR savad kurslarına və məktəblərinə 15.155 nəfər cəlb edilmişdi ki, onların 6150 nəfəri qadın idi. (Naxçıvan MRDA, f.40, s.1, i.35, v.12-13).

1938-ci il oktyabrın 15-də AK(b)P Naxçıvan VPK və Naxçıvan MSSR XKS-nin "Əhali arasında savadsızlığın ləğv edilməsinin gedişi haqqında" məsələni müzakirə etdi. MR üzrə 26.965 adamın savadsızlığını və azsavadlılığını ləğv etmək nəzərdə tutulurdu. Bu işdə komsomol təşkilatlarına xüsusi rol ayrılımışdı. 1938/39-cu tədris ili MR-də savadsızlığın son ili olmalı idi. Lakin bu zaman 12.776 nəfər savadsızlığın cəmi 6148 nəfəri (48,12%), 14.186 nəfər əzsavadlılığın isə 7988 nəfəri (57,3%) yaşlılar məktəbinə cəlb edilmişdi. Ordubad və Nəraşen rayonlarında vəziyyət daha pis idi. Ordubadda 1047 nəfər savadsızın 681 nəfəri, 4017 nəfər əzsavadlılığın

1979 nəfəri, Noraşendə 5735 nəfər savadsız 1417 nəfəri, 3410 nəfər azsavadlı 1455 nəfəri savad məntəqələrində oxuyurdu. ("Şərq qapısı", 1938, 17 noyabr).

30-cu illərdə savadsızlığın ləğvi sahəsində həyata keçirilən tədbirlər əhalinin savadlılığı səviyyəsini artırmağa və gələcəkdə savadsızlığın tam ləğvinə zəmin yaratdı. Bu illərdə savadsızlığın ləğv etmək uğrunda mübarizədə on minlərlə naxçıvanlı gənc iştirak etmişdi.

30-cu illərdə Naxçıvanda maarif sahəsində əldə edilən nailiyyətlərdən biri də qadın və qızların savadsızlığının ləğv edilməsi oldu. 1933/34-cü tədris ilində 8500 nəfər qadın savad kursları və məntəqələrində oxuyurdu. Kollektivləşdirmə siyasətinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar kəndli və kolxozçu qızların savadsızlığın ləğv edilməsi ilə bağlı tədbirlər görüldü. Artıq 1936-cı ildə savadsızlığı ləğv etmə məktəblərini 4138 nəfər, azsavadlılar məktəbini isə 2017 nəfər qadın və qız bitirmişdi. 1937-ci ilin martında MR-də 14-50 yaşlılar arasında savadsızlıqların uçotu aparılarkən 11.293 nəfər qadın və qızın savadsız və ya azsavadlı olduğu aşkar edilmişdi. (Naxçıvan MRDA, f.1, s.1, i.181, v.5-9). 1937-ci ildə 6.154 nəfər qadın savadsızlığı ləğv etmə məktəblərinə, 1701 nəfər qadın isə azsavadlı məktəbinə cəlb edilmişdi. (Yenə orada, v.7-9). Lakin qadın və qızların savad məktəblərinə cəlb edilməsi sahəsində problemlər yenə də qalmaqda idi. Sonrakı illərdə qadın və qızların savad məktəbləri və kurslarına cəlb edilməsi sürətləndirildi. 1940-cı ildə Naxçıvanda 10.853 nəfər qadın savad məktəbində oxuyurdu. ("Şərq qapısı", 1940, 28 iyul).

Ümumiyyətlə, 1920-30-cu illərdə sovet hakimiyyətinin qadınlarla bağlı həyata keçirdiyi siyasətdə çoxlu əyintilərin, qanunsuzluqların baş verməsinə baxmayaraq, qadınlar arasında savadsızlığın ləğvi sahəsində çox müvəffəqiyyətlə dəyişikliklər baş vermiş və gələcəkdə qadın savadsızlığının tam aradan qaldırılmasına şərait yaratmışdı.

Naxçıvan gəncləri böyüməkdə olan nəslin təhsilini təşkil etməkdə yaxından iştirak edirdi. Gənclər yeni məktəblərin tikintisində, onların müəllim kadrlarla təmin edilməsində, məktəbyaşlı uşaqların məktəbə cəlb edilməsində böyük işlər gördülər. Məlum olduğu kimi komsomol ümumiyyətlə ibtidai təhsilin həyata keçirilməsini hamiliyə götürmüşdü. Azərbaycan LKGİ-nin IV plenumu (1930-cu il iyul) da müvafiq qərar qəbul etmiş, respublika komsomol təşkilatlarından bu işə qoşulmağı tələb etmişdi. Naxçıvan VKK bürosu ümumiyyətlə təhsili hamiliyə götürməsi haqqında məsələni müzakirə etmiş və bu təşəbbüsü müdafiə edən qərar qəbul etmişdi. Məktəbyaşlı uşaqları təhsilə cəlb etmək məqsədilə rayon komsomol komitələri nəzdində xüsusi qəragahlar yaradılmışdı. (Naxçıvan MRDA, f.2, s.1, i.81, v.4-5). İbtidai təhsilə həyata keçirmək üçün MR-də mədəni yürüşlər keçirilmiş və orada minlərlə komsomolçu və pioner iştirak etmişdi. Naxçıvan MR-in bir çox rayonlarında komsomolçu gənclərin gücü ilə məktəbyaşlı uşaqlar uçota alınmış, konsertlər, tamaşalar təşkil edilmiş, onlardan gələcək ümumi təhsilin ehtiyaclarına şərf edilmişdi. 1930-cu il noyabrın 19-da AK(b)P Naxçıvan MKP ümumiyyətlə təhsilin təbii qaldırılması haqqında qərar qəbul et-

di. Qərarda 8-12 yaşlı uşaqların təhsilə cəlb edilməsi nəzərdə tutulurdu. Ümumiyyətlə, 1930/31-ci tədris ilində 678 nəfər oğlan və 699 nəfər qız ümumi təhsilə cəlb olunmuşdu. (ARDSPİHA. f.95, s.1, i.177, v.153).

1931/32-ci tədris ilində MR-də 163 məktəbdə 16.427 nəfər şagird oxuyurdu ki, onlardan 5552 nəfəri qız idi. (Naxçıvan MRDA, f.221, s.1, i.7, v.22-25). Bu zaman həmin məktəblərdə 470 nəfər müəllim (onlardan 74 nəfəri qadın idi - H.C.) çalışırdı. Müəllimlərdən 396 nəfəri azərbaycanlı idi. Bir ildən sonra MR-də artıq 540 nəfər müəllim var idi ki, onların 460 nəfəri azərbaycanlı idilər. MR komsomol təşkilatı müəllim kadrlara ehtiyacı nəzərə alaraq öz xətti ilə 40 nəfərə yaxın komsomolçunu altı aylıq kurslara göndərmişdi. (Yenə orada, f.613, s.1, i.11969, v.29-31). Buna baxmayaraq MR-də, xüsusən kəndlərdə onlara ehtiyac çox böyük idi. Görülmüş tədbirlərə baxmayaraq MR-də müəllim kadrlara, xüsusən qadın müəllimlərinə böyük tələbat var idi. Qadınların əksəriyyəti şəhər məktəblərində işlədikləridən kənd yerlərində qızların məktəbə cəlb edilməsi sahəsində böyük problemlər mövcud idi. Azərbaycan XKS-nin 1930-cu ilin noyabrında "Azərbaycan SSR-də ümumiyyətlə ibtidai təhsil üzrə məktəblərə uşaqların buraxılmamasına görə məsuliyyət haqqında" qərar etdiyi qərara, eləcə də Naxçıvan XKS və rayon icraiyyə komitələrinin müvafiq qərarlara görə uşaqları məktəbə buraxmamaq üzrə inzibati cəza verilməsi nəzərdə tutulurdu. (Musayeva T. Revolyüsiya i narodnoe obrazovanie v Azerbaydjan. B, 1979, s.155). Lakin MR-də yenə də bir çox valideynlər öz qızlarını məktəbə

qoyurdular. Bəzi kəndlərdə cahil insanlar, savadsız mollalar qızların oxumasını şərait qanunlarına zidd olduğuna inandıraraq məktəblərdə dərslərə mane olmaq istəyirdilər. Ümumilikdə, məktəbdə oxuyanlar arasında qızların faizi 30 civarında idi. Buna görə də Naxçıvan XKS, XMK və digər təşkilatlar qadın və qızlardan müəllim hazırlanmasını sürətləndirmək qərarına gəlmişdilər. ALKGİ Naxçıvan MKK komsomol xətti ilə qızların Naxçıvan şəhər və Azərbaycanın digər şəhərlərində yerləşən pedaqoji texnikumlara göndərilməsini hamiliyə götürmüşdü.

Qızların məktəbdən kənar qalmalarının əsas səbəblərindən biri də feodal-patriarxal qalıqları kimi göstərilən gənc qızların erkən nişanlanması və ərə verilməsi idi. MR-in əksər rayon və kəndlərində 11, 12, 13 yaşlı qızların ərə verilməsi 30-cu illərin sonuna qədər davam edirdi. Nişanlanmış qızlar isə dərhal məktəbdən uzaqlaşdırılırdı. Qızların məktəbdən yayımlarına qarşı mübarizəyə komsomol orqanları da qoşulmuşdular. ALKGİ XI qurultayı öz qərarlarında bütün komsomol təşkilatlarından 4 icbari təhsil ilində, xüsusən azərbaycanlı qızların təhsilə cəlb edilməsində xalq təhsil orqanlarına əməli kömək göstərməyi tələb etmişdi. ("Gənc işçi". 1936, 14-16 fevral). Qurultaydan sonra Naxçıvan VKK-də rayon komsomol komitə katiblərinin müşavirəsində bu məsələ bir daha müzakirə edilmiş və yerli təşkilatlardan qızları məktəbə cəlb etmək üçün daha səmərəli fəaliyyət göstərmək tələb edilmişdi.

1937-ci ilin iyunun 8-də Naxçıvan MİK Rəyasət Heyəti Stalin rayonunda qadınlar arasında işin

vəziyyətini müzakirə edərək az yaşlı qızların nişanlanması, zorla ərə verilməsi, qaçırılması, onların məktəbə buraxılmaması faktlarını müəyyənləşdirməyi və müqəssirləri məsuliyyətə cəlb etməyi yerli hakimiyyət orqanlarına tapşırırdı. XMK-yə təklif edildi ki, azyaşlı məktəblilərlə evlənlər müəllimlərin işini prokurorluğa versin. ("Şərq qapısı", 1937, 8 iyun). 1938-ci ilin iyun ayında bu məsələ bir daha MR MİK RH-də müzakirə edilmiş və bütün məktəbyaşlı qızların təhsilə cəlb edilməsi vəzifəsi qoyulmuşdu. "Şərq qapısı" qəzetinin məlumatına görə 1938-ci ilin əvvəllərində MR-də 10.287 nəfər qız məktəbdə oxuyurdusa, (Yenə orada, 1938, 8 mart) həmin ilin sonlarında 27.653 nəfər şagirdin 12.591 nəfəri qız idi. (Yenə orada, 7 noyabr). 11.580 nəfər qadın savad məktəbində oxuyurdu, MR-də 110 nəfər qadın müəllim çalışırdı. (Yenə orada, 8 mart).

Ümumi ibtidai təhsili başa çatdırmaq və yeddiillik təhsilə keçmək üçün MR-də zəruri sayda məktəb binaları yox idi. Belə binalara ehtiyac olduğu bir zamanda MR-də əksinə maarif sistemində aid binalar bir sıra başqa məqsədlər üçün istifadə edilirdi. Məsələn, kişi pedaqoji texnikumunda corab fabriki, qadın pedaqoji texnikumunda isə hərbi hissə yerləşirdi. (Mysayeva T. Указ.соч.с.160, "Заря Востока", 1933, 30 августра).

1934/35-ci tədris ilində bir sıra kəndlərdə məktəb binaları istifadəyə verildi. Komsomol təşkilatları məktəb tikintisində işləmək üçün komsomolçuları səfərbər etmişdi. II beşillikdə MR-də 80 yeni məktəb binası tikildi. (Naxçıvan MRDA, f.221, s.1, i.225, v.16).

Artıq I beşilliyin sonunda Naxçıvan MR-də məktəbyaşlı uşaqların 76,4%-i ümumi təhsilə cəlb olunmuşdu. Bu zaman qızların sayı 4713 nəfər (31,3) təşkil edirdi ki, bu ümumi Azərbaycan göstəricilərindən çox aşağı idi. 1937/38-ci tədris ilində bütün MR üzrə 194 tədris müəssisəsində 25.996 nəfər şagird (onlardan 22.770 nəfəri azərbaycanlı idi) təhsil alırdı ki, onlardan 2679 nəfəri (800 qız) orta məktəblərin payına düşürdü. Bu zaman müəllimlərin sayı 733 nəfər, qadın müəllimlərinin sayı 120 nəfər idi. Sonrakı illərdə müəllimlərin sayı durmadan artaraq 1940/41-ci tədris ilində müəllimlərin sayı 1010 nəfərə çatmışdı. (Yenə orada, f.221, s.1, i.7, v.15). MR-in məktəblərinin müəllim kadrları ilə təmin edilməsində Naxçıvan və Ordubad pedaqoji texnikumları böyük rol oynamışdılar. 1938/39-cu tədris ilində bu tədris ocaqlarını 149 nəfər bitirmişdi ki, onların da 26 nəfəri qız idi.

Bu illərdə Naxçıvan MSSR-də rus dilinin öyrənilməsi üçün işlər görüldü. Baxmayaraq ki, bu dili tədris etmək üçün MR-də müvafiq kadrlar çox az idi. MR-də 1938-ci ildə cəmi 142 nəfər rus dil müəllimi var idi ki, onların da əksəriyyəti qeyri-ixtisas təhsilli idi. ("Şərq qapısı", 1938, 7 noyabr). Bu problemin həlli məqsədi ilə MR-də xüsusi kurslar açılmış, metodik seminarlar təşkil edilmişdi. 1939-cu ildə 52 nəfər müəllim rus dilini öyrənmək məqsədilə Bakıya kursa göndərilmişdi. (Naxçıvan MRDA, f.1, s.1, i.41, v.2). Milli respublika və vilayətlərdə komsomol təşkilatlarının işi haqqında ÜLKGİ MK-nın V plenumunun (fevral 1938) qərarında milli respublika komsomolunun MK və rayon komitələrinə rus dilini öy-

tədris kurslarının və dərnəklərin yaradılması rus dilini öyrənmək lüzumunu komsomolçulara və gənclərə geniş izah etmək tapşırılmışdır. ("Şərq qapısı", 1938, 20 mart). Azərbaycan K(b)PMK və Azərbaycan SSR XKS-nin birgə qərarı ilə 1938-ci il sentyabrın 1-dən bütün qeyri-rus məktəblərində rus dili ümumiyyətlə keçirilməyə başlandı. Naxçıvan VKP-si bürosunun 25 mart 1938-ci il tarixli iclasında MR məktəblərində rus dili və tarix fənninin öyrənilməsi vəziyyəti haqqında məsələ müzakirə edilmiş və məlum olmuşdu ki, bu sahədə vəziyyət qeyri-qənaətbəxşdir. Bir çox məktəblərdə rus dili dərsləri bu dili bilməyən müəllimlərə tapşırılmışdır. Rus dilinin tədrisini yaxşılaşdırmaq üçün bir sıra tədbirlər müəyyənləşdirilmişdir. (Yenə orada, 29 mart).

Naxçıvan VKK rus dilinin öyrənilməsinə hamiliyə götürmüşdü. 1939-cu ildən etibarən MR-də rus qrafikasına keçidlə əlaqədar yeni əlifbanın öyrənilməsinə başlanmış, komsomol komitələri nəzdində xüsusi kurslar və dərnəklər təşkil edilmişdir. NMI-nin tələbləri bu işdə əsas qüvvə idilər. (Yenə orada, 1939, 11 dekabr). Burada rus dili fakültəsi fəaliyyət göstərirdi. 1940-cı ilin yanvarında isə Naxçıvanda 8 aylıq rus dili müəllimi hazırlayan kurslar təşkil olunmuşdu ki, orada orta təhsili olan və 9-cu sinfi bitirmiş 38 nəfər oxuyurdu. 1939-cu ildə Naxçıvan MR-də 201 məktəbdə 28.749 nəfər şagird oxuyurdu ki, onların 12.867 nəfəri qız idi. (Naxçıvan MRDA, f.1, s.1, i.3, v.1-5). Bu dövrdə artıq bütün məktəblərdə komsomol özəkləri və pioner təşkilatları mövcud idi. 500 nəfərdən çox uşaq pioner düşərgələrində iştirak etmişdi. (Yenə orada, s.4,

i.164, v.16-21).

Ümumiyyətlə, 1940/41-ci tədris ilində MR-də 7 illik təhsil həcmində ümumi təhsillə məktəbyaşlı uşaqların 100%-i əhatə olundu. Bu MR-də maarif sahəsində qazanılmış böyük uğur idi. (Yenə orada, f.221, s.1, i.301, v.27-29).

30-cu illərdə MR-nin iqtisadiyyatı, mədəniyyəti, maarifi üçün kadrlar hazırlığı sahəsində müəyyən işlər görülmüşdü. Kadr hazırlığı əsasən texnikumlar, fabriklər, zavod şagirdliyi məktəbləri, fəhlə fakültələri və kəndli-gənclər məktəbləri vasitəsilə həyata keçirilirdi. 1931/32-ci tədris ilində Naxçıvan MSSR-də orta-ixtisas məktəbində 616 nəfər tələbə oxuyurdu ki, onun da 94 nəfəri qız idi. (Yenə orada, f.613, s.1, i.1/969, v.29-31). Kəndli-gənclər məktəbində əsasən kənd təsərrüfatına aid biliklər öyrədilirdi. MR-də ilk KGM Ordubad rayonunun Vənonənd kəndində 1928-ci ildə açılmış, I beşilliyin sonunda onların sayı 230 nəfər təşkil edirdi. Ümumiyyətlə, II beşillik ərzində KGM-də 1255 nəfər təhsil almışdır. (Yenə orada, s.1, i.ş 68, v.9). MR KGM və fəhlə fakültələrinin yaradılması işi komsomol təşkilatlarının təşəbbüsü ilə həyata keçirilmişdir. Bütün ölkədə olduğu kimi MR-də fəhlə fakültələri fəhlə və kəndli gənclərin ali məktəblərə daxil olmasını sürətləndirmək, ali məktəbləri proletarlaşdırmaq, iqtisadiyyatı və mədəniyyəti ixtisaslı kadrlarla təmin etməklə əsas rol oynamalı idilər. Naxçıvanda ilk fəhlə fakültəsi pedaqoji təmayüllü olub, 1930/31-ci tədris ilində, pedaqoji texnikumun nəzdində açılmışdır. İlk dəfə fəhlə fakültəsinə 30 nəfər qəbul edilmiş, 1934/35-ci tədris ilində onların sayı artıb 120 nəfərə, 1937/38-ci tədris ilində isə 180 nəfərə çat-

mışdır. (Cəfərov F.A. Göstərilən dissertasiyası, s.144). 1938-ci ilin avqustunda fəhlə fakültəsi ləğv edilmiş və o, pedaqoji texnikumla birləşdirilmişdir.

1931/32-ci tədris ilində Naxçıvanda tibb texnikumu da açılmış və oraya 32 nəfər tələbə daxil edilmişdir. Onların əksəriyyətini rayonlardan gələnlər təşkil edirdi. 1935-ci ildə texnikumun ilk buraxılışı oldu. Texnikumun məzunları arasında 8 nəfər qız da var idi. Ümumiyyətlə, 1934-1941-ci illər ərzində burada 400 nəfərdən çox orta tibb işçisi hazırlanmışdır ki, onların da 151 nəfəri qız idi. (Naxçıvan MRDA, f.20, s.1, i.1, v.1-4). 1937/38-ci tədris ilində MR-də 5 texnikum fəaliyyət göstərirdi. Orada təhsil alan tələbələrin sayı 1316 nəfər təşkil edirdi. İki ildən sonra, 1939/40-cı tədris ilində MR-in texnikumlarında 1630 nəfər tələbə təhsil alırdı. (ARDSPİHA, f.2511, s.3, iş 39, v.73).

MR-in pedaqoji kadrlarla təmin edilməsində yenə əvvəlki kimi əsas rol pedaqoji texnikum oynayırdı. Qızların texnikumlara cəlb edilməsi sahəsində komsomol maarif orqanları ilə sıx əlaqədə işləyirdi. Artıq 1939-cu ildə texnikumlarda 204 nəfər qız təhsil alırdı. MR-in məktəblərini qadın pedaqoqlarla təmin etməkdə Naxçıvan və Ordubad pedaqoji texnikumlarının, Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunun mühüm rolu var idi. Kəndli gənclər məktəblərini, fəhlə fakültələrini, sənət məktəblərini və başqa təhsil müəssisələrini bitirmiş qızların bir çoxu kəndlərdə maarif, mədəniyyətin inkişafında, qızlarla işin canlanmasında, onların təhsilə, mədəniyyət, ictimai həyata cəlb edilməsində xüsusi xidmətlər göstərmişlər.

30-cu illərdə MR-də qadın pedaqoqlarla yanaşı iqtisadiyyatın gənc sahələri üçün də qadın kadrlar hazırlanmışdır. Kənd təsərrüfatı texnikumu 10 ildə (1925-1935-ci illər) 5 nəfər qız, 1934-1941-ci illərdə tibb texnikumuna isə 151 nəfər qız bitirmişdir. (Cəfərov F.A. Göstərilən dissertasiyası, s.149).

1940/41-ci tədris ilində Naxçıvan MR texnikumlarını 309 nəfər tələbə bitirmişdir. (Naxçıvan MSSR-də xalq təsərrüfatının inkişafı, B, 1964, s.117).

MR-də xalq təhsilinin inkişafında, yüksək ixtisaslı pedaqoji kadrların hazırlanmasında 1939-cu ilin sentyabrında açılmış Naxçıvan Dövlət İctimai Müəllimlər İnstitutu böyük rol oynamışdır. İnstitutda dərslər üçün MR-in ən yaxşı müəllimləri dəvət edilmişdir. Birinci ildə instituta 120 nəfər tələbə qəbul edilmişdir ki, onların da 31 nəfəri qız idi. Həmin ildə institutun hazırlıq şöbəsi açılmış, oraya 120 nəfər oğlan və 36 nəfər qız qəbul edilmişdir. (Naxçıvan MRDA, f.221, s.1, i.470, v.1). İnstitutda qəbul partiya və komsomol təşkilatlarının zamanəti ilə aparılmışdır. 1940/41-ci tədris ilində institutun 4 fakültəsində 230 nəfər tələbə oxuyurdu ki, onların da 175 nəfər komsomolçu idi (16 partiya üzvü, 39 bitərəf). Elə həmin ildə institutun 65 nəfərlik ilk buraxılışı oldu. İnstitutun məzunları arasında sonralar Azərbaycanın və Naxçıvanın ictimai-siyasi, elmi, mədəni həyatında mühüm xidmətlər göstərəcək insanlar var idi. Öz fəaliyyəti dövründə NMI 1500 nəfərdən çox müəllim hazırlamışdır.

Naxçıvanlı tələbələr MR-in ictimai-siyasi, iqtisadi, mədəni həyatında fəal iştirak edirdilər. MR kəndlərində əhali arasında savadsızlığın ləğvində, onlara tibbi,

mədəni, məişət xidmətinin göstərilməsində, kənd təsərrüfatı işlərində tələbələrin fəaliyyəti çox böyük və səmərəli idi.

Yay tətili günlərində tələbələr kolxozlara mədəni kömək göstərir, kolxozlarda qıraət daxmalarının, klubların təşkilinə yardım edirdilər. Tələbələr əhali arasında, gənclər arasında siyasi iş aparır, iri siyasi kampaniyalarda, birinci növbədə SSRİ, Azərbaycan SSR və Naxçıvan MSSR Ali Sovetlərinə seçkilərdə təbliğatçı və təşviqatçı kimi çıxış edirdilər. Tələbələrin təlim-tərbiyə işinin mühüm tərkib hissəsini dərsləndirən mədəni-kütləvi tədbirlər təşkil edirdi. Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunda dərsləndirən mədəni-kütləvi tədbirlər müxtəlif istiqamətlərdə həyata keçirilirdi. İlk növbədə əlaqədar günlərin, tarixi bayramların qeyd olunması, tanınmış elm, mədəniyyət, ədəbiyyat xadimlərinin yubileylərinin və onlarla görüşlərin keçirilməsi, yaradıcı ziyalılarının, alim, yazıçı və şairlərin əsərlərinin müzakirəsi, tələbələrin əl işlərində və bədi yaradıcılıq nümunələrindən ibarət sərgilərin, müsabiqələrin keçirilməsi, idman və bədən tərbiyəsi üzrə çoxnövrlü tədbirlərin keçirilməsi dərsləndirən mədəni-kütləvi tədbirlər prosesində dərnək və klub məşğələləri də mühüm yer tuturdu. (Yenə orada, f.224, s.1, i.1959, v.1-6). Tələbələr MR-də keçirilən kütləvi idman-müddafə dərnəkləri təşkil olunmuşdu.

MR-də yüksək ixtisaslı kadr hazırlığına Azərbaycanın, eləcə də SSRİ-nin ali məktəblərinə yerli gənclərin göndərilməsi xətti ilə də kömək göstərilirdi. 1935-ci ildə MR-in 130 nəfər gənci Bakı, Gəncə, Moskva, Leningrad, Tiflis şəhərlərinə təhsil almaq üçün

göndərilmişdir. (Məmmədov V.C. Məmmədquluzadə adına Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu. B., 2001, s.61).

Bütün bu tədbirlərin sayəsində Naxçıvan MR-də 30-cu illərdə yeni ziyalı nəslə formalaşdırıldı. 1941-ci ilin əvvəllərində MR-də 9 mindən çox ali və orta ixtisas təhsilli (514 nəfəri ali, 8860 nəfəri orta-ixtisas təhsilli) mütəxəssis var idi. Naxçıvan MR-də həmin illərdə ali və orta təhsilin inkişafı sahəsində həyata keçirilən işlər gələcəkdə yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanmasının daha sürətlə aparılması üçün zəmin yaratdı. Artıq 1939-cu ildə Naxçıvan MSSR əhalisinin savadlılıq dərəcəsi 84,5% (şəhər əhalisi 86,5%, kənd əhalisi 84%), qadınlarınkı isə 78,1%-ə (müvafiq olaraq 79,1% şəhərdə, 77,8% kənddə) çatmışdır.

Ümumiyyətlə, 30-cu illərdə sovet hakimiyyətinin Azərbaycanda, o cümlədən Muxtar Respublikada mədəni-maarif sahəsində həyata keçirdiyi siyasətdə çoxlu əyintilərin, qanunsuzluqların baş verməsinə baxmayaraq, komsomolçu gənclər arasında savadsızlığın ləğvi sahəsində çox müvəffəqiyyətlər baş vermiş, gələcəkdə gənclər arasında savadsızlığın tam aradan qaldırılmasına və milli kadrların yetişməsinə şərait yaratmışdır.

HƏMZƏ CƏFƏROV,
Naxçıvan Dövlət
Universitetinin dosenti